

Стефан Козак. Християнство — романтичний месіанізм — сучасність. Статті. Розвідки. Лекції.— К., 2011.— 336 с.— (Студії з україністики. Вип. ІХ).

Рецензована праця видатного українознавця з Польщі проф. Стефана Козака представляє Україну та світ і в проблемно-тематичному, і в методологічному, і в полемічно-дискусійному ракурсах.

Книжку формують статті різних років написання, даючи яскравий образ кристалізації неповторного наукового фокусу Стефана Козака, зумовленого межевою специфікою власне літературознавчої проблематики чи ширше — культурологічної, який також характеризується міждисциплінарними методологічними напрямками, необхідними у кожній конкретній науковій ситуації.

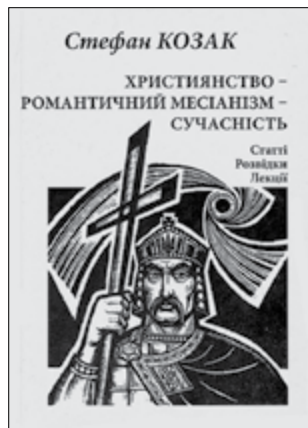
Можливо, саме біографічний хронотоп С. Козака „запрограмував” у доброму значенні цього слова його на увагу до складних, неоднозначних, межових питань через накладання геополітичних, культурних, етнічних, візійних намірів українців, поляків, росіян, німців та інших на простір власних, реальних і бажаних рубежів. Адже він як уродженець села Вербиці Люблінського воєводства відчув на собі наслідки сумнозвісної операції „Вісла” наприкінці червня 1947 р., коли його з родиною було переміщено у колись східнопруське місто Лідзбарк-Вармінський Ольштинського воєводства. Навчання на філологічному факультеті Київського університету, згодом в аспірантурі, яка припала на роки шістдесятницької відлиги, дали поштовх його гуманістичним, етнопсихологічним та національно-екзистенційним дослідницьким установам. І, відповідно, — ідеологічним оцінкам тогочасної влади. Ось такий промовистий факт із життєпису професора С. Козака епохи „хрущовської відлиги” і „брежнєвського застою” — у Польщі, популяризуючи імена заборонених в Україні митців, він друкував на шпальтах тогочасних видань їхні твори, і через те, „за вказівкою посольства Радянського Союзу у Варшаві, його спершу звільнили з роботи у журналі, а потім у Києві з’явилася розгромна стаття про самого Стефана Козака, але найболючішою і найневиправданішою стає шістнадцятилітня заборона в’їзду на територію України. Ця заборона не зневірила його, навпаки — додала натхнення і сил”, — зазначає Р. Радишевський у передмові до видання (С. 7).

Проблемно-тематичний спектр книжки розгортається послідовно за хронологією — від епохи Київської Русі до наших днів, і загалом дає неповторну візію чи не всієї історії української літератури, яку дослідник інтерпретує через концепт національного мислення, національної історії, історії, що є не лише набором подій і фактів, а розповіддю народу про себе і світ у питомій лише для нього системі знаків, як ментальна тяглість, як ментально-мовленнева традиція. При цьому відбувається зіставлення української менталь-

но-мовленневої літературної та усної традиції із синхронними їй польською та російською також із похибкою на дух часу і рух ідей в європейській культурній свідомості. Таким чином, українська літературознавча проблематика висвітлюється у широких генетично-типологічних зв’язках, не втрачаючи при цьому власної екзистенційної органічності.

Однак центральною темою книжки є епоха Романтизму. Це закономірно, адже й С. Козак присвятив основну струну своєї наукової ліри у розвідках „Типологія польсько-українських літературних взаємин у першій половині ХІХ століття” (1967), „Біля джерел романтизму і новочасна суспільна думка в Україні” (1978), „Українські змовники та месіаністи. Кирило-Мефодіївське братство” (1990), „Український преромантизм. Джерела, становлення, контексти, витоки” (2003), „Поляки й українці. В колі думки і культури прикордоння: епоха романтизму” (2005), „З історії України: релігія, культура, суспільна думка” (2006). Автор захоплений українським національним бажанням етнічного самоусвідомлення і поширення, яке спалахнуло у письменстві епохи Романтизму, захоплений його етичною прозорістю, боголюбством і толеранцією до народів-сусідів попри деякі територіальні тертя. Дослідника цікавлять його секрети, джерела, перспективи.

Накреслюючи парадигму українських націотворчих факторів, автор виділяє християнізацію як рушій ментального і літературного постулу, „книжність” середньовічного українського мислення, органічні зв’язки художньо-літературного дискурсу із фольклорним, зокрема із козацьким епосом, відкритість української інтелектуальної свідомості до європейської філософсько-культурної думки. Однак саме християнство, доводить дослідник, релігійна концепція людської екзистенції і її призначення та сутності, дало поштовх ідеї людини та її розвитку, яка згодом проявилася у цивілізаційній свідомості українців, а початки поетичної рефлексії, що дає русько-київська культура, теж сягають корінням у Біблію. Саме український романтизм, який виростає не лише з духу часу, європейського мислення, революційних суспільних поглядів, на думку С. Козака, зартикулював ідею українського месіанства, що, як побачимо згодом, в українській історіософській поезії ХХ ст., українській поезії опору, виявиться надзвичайно організуючим національним психологічним чинником. Як приклад, що підтверджує це судження, автор уміщає статтю про поезію Остапа Лапського, „варшавського барда в українській поезії ХХ ст.” (С. 326), „патріарха українських поетів у Польщі” (С. 325). Однак українське месіанство спирається на продуктивні христологічні формули і біблійний епос, доводить на оригінальному

текстологічному матеріалі проф. С. Козак, попри геополітичну нестабільність, чи, точніше, безперспективність українства у ХІХ ст. У Правді, Слові, Законі, Благодаті артикульовано українську історіософську парадигму, її націотворчу перспективу, яка прозвучить у „Заповіті“ безсмертного Тараса Шевченка, у „Мойсеї“ Івана Франка. Варто погодитися, що козацький героїчний епос був продуктивним джерелом героїчної психологічної домінанти у національній свідомості. Цікавим видається погляд на частку присутності соціальної свідомості у національній, що демонструють історичні пісні, зокрема у тематичному етапі українсько-польських стосунків. Якщо у сучасному філологічному світі громадянська тематика відійшла у студіях на задній план, якщо б не сказати, за лаштунки, то у студіях С. Козака українська героїка справедливо потрактована як національна потреба народу в умовах розвитку його ментальності, психології, а не лише умовами бездержавності і звичайними антиколоніальними тенденціями.

В парадигмі українського месіянізму виокремлено відчуття посланництва, певної історичної місії, яка не принижує жодного з інших народів слов'янського світу. Український месіянізм, що його несли представники „громадівства“, Кирило-Мефодіївського товариства, спадщина Тараса Шевченка, був наділений „почесною місією ре-

лізувати принципи шляхетної ідеї людяності“ (С. 87). Дослідникові важливо наголосити на окремішності українського месіянізму від того, що його артикульовало у той час російське самодержавство, позбавлене етичної енергії. Концепт сучасності, наше національне „тут і тепер“ (Зенон Гузар), який уповні проявлений у методологічній базі книги, дає можливість авторові бути переконливим в обстоюванні продуктивності і русько-київської доби, і романтичної епохи в формуванні сучасної української національної свідомості, її поступу в усіх культурних сферах.

Жанр літературного портрета, поряд із оглядовою статтею, теж є органічним у дослідницькій палітрі С. Козака. М. Грушевський, М. Костомаров, М. Максимович, Д. Чижевський, О. Лотоцький, О. Довженко розкриваються читачеві з несподіваного боку.

Велика ерудиція, енциклопедизм, виняткова джерельна база, звернення до першоджерел, оригіналів, неймовірна текстологічна ретельність у парі із філігранним мікроаналізом та панорамністю культурно-історичних узагальнень, багатий словник, орієнтування у сучасних літературознавчих тенденціях, етичність, науковий критицизм, об'єктивізм відзначають науковий стиль професора Стефана Козака, який він присвячує і Україні, і світові.

Ірина ЯРЕМЧУК

Галина Чуба. Українські рукописні учительні Євангелія. Дослідження, каталог, описи.— К.; Львів: Вид-во „Свічадо“, 2011.— 224 с.

Вийшла друком унікальної вартости монографія, присвячена рукописним Учительним Євангеліям, тобто збірникам недільних, а також читаних або виголошуваних на релігійних святах проповідей.

Перші Учительні Євангелія відомі з ІХ ст., наприклад, укладене на основі творів отців церкви Костянтином Преславським. Є відомості про цей жанр творів і в Х—ХІV ст. Особливо активно Учительні Євангелія почали з'являтися і поширюватися на українських землях у другій половині ХVІ ст. під впливом західноєвропейських країн, зокрема Чехії, Польщі, і ренесансних віянь, головню реформації. 1569 р. Учительне Євангеліє вже було надруковане в друкарні Г. Хоткевича в Заблудові (вперше). Нове „простомовне“ видання з'являється 1637 р. у друкарні Києво-Печерської лаври з передмовою Петра Могили.

Сьогодні рукописні Учительні Євангелія, — зауважує автор книжки, — „незаслужено забута сторінка історії українського церковного учительства [...] Їх активно переписували у середовищі православних...“ (С. 11)

Що стало підставою для широкого розповсюдження цього жанру церковних книг в Україні у другій половині ХVІ—ХVІІІ ст.? Насамперед поширення в Україні (це стосується й інших східнослов'янських земель) тенденцій до „нових вір“, що супроводжувалося появою великої кількості проповідницької літератури, а також, що

деколи було визначальним, щораз глибші конфесійні протистояння у середовищах церковної верхівки, відповідно й населення. Укладачі Учительних Євангелій „мали на меті пояснити своїм слухачам біблійний текст, витлумачити основи християнського вчення, дати прості й зрозумілі відповіді на запитання щоденного життя“. Г. Чуба зауважує, що „Конфесійне протистояння загострило необхідність науки Божого слова, оскільки проповідь ставала чи не єдиною зброєю у цьому майже дослівному „змаганні за душі вірних“. Наука вірних у церквах дедалі частіше набувала форми промови до слухачів, а не, як було раніше, читання уставного (вважай: також догматичного) уривка і ставала обов'язковим елементом церковної практики“ (С. 9). Тим часом М. Кучинська мовить, що укладачі і переписувачі, пізніше видавці мали чисто прагматичні цілі: „...відрізати протестантські впливи на православне проповідництво, вибити з рук вірних протестантські постили — лютеранські та кальвіністські — представити ортодоксальні основи віри, врешті, допомогти священикам у створенні власних доповідей“ (С. 9). Важливо, що у цій „дискусії“ почали з'являтися щораз частіше Учительні Євангелія українською, зрозумілою для широких мас населення, т. зв. простою мовою („руською мовою та простим викладом“). Отже, з одного боку, вміщені в цих збірниках проповіді засвідчують просте і доступне пояснення євангельських сюжетів та коментування